

İZMİR'DE "İLK KURŞUN" HADİSESİNE DAİR BAZI TANIKLIKLAR

Mithat Kadri VURAL*

Öz

1972 yılında İzmir Gazeteciler Cemiyeti tarafından Hasan Tahsin adına bir "ilk kurşun" anıtı dikilmesi için başlatılan kampanya ülke genelinde bir kaç itiraz dışında topyekûn destek bulur. İki yıl içinde tamamlanan anıtın, açılışını 15 Mayıs 1974 günü bizzat dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk gerçekleştirir. Paul Connerton'un belirttiği gibi anıtlar, yalnızca bazı şeylerin hatırlanmasına izin verirken, bir çeşit ayrımcılıkla diğerlerinin de unutulmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle anıtlar geçmişti hatırlamamızı sağladığı kadar aynı zamanda onu saklamaktadır¹. "İlk kurşun" anıtı; zamanla bu konudaki farklı anlatıları, görüşleri ve itirazları unutturarak, "Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atarak milli mücadeleyi başlattığı" tezini, "kesin" ve "keskin" bir tarihsel doğruya dönüştürmüştür.

Bu çalışma; herhangi tarihsel bir olay üzerine çeşitli nedenlerden dolayı bir çok farklı tanıklıklar olabileceği gerçeğinden hareketle, 15 Mayıs 1919 günü İzmir'de atılan "ilk kurşuna" dair farklı tanıklıklara ve anlatılara dayanmaktadır. "İlk kurşunu kim veya kimler attı?" sorusuna cevap aramaktan ziyade, hiç bir ön kabule yaslanmadan nesnel bir yaklaşımla hadiseyi, çeşitli tanıklıklar üzerinden bütün boyutları ile ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İlk Kurşun, Milli Mücadele, Hatırat, Tanıklar.

SOME TESTIMONIES IN RELATION TO THE ISSUE OF "THE FIRST BULLET" IN IZMIR

Abstract

A campaign launched by Izmir Journalists Association (IGC) in the year of 1972 to erect a "The First Bullet" monument on behalf of Hasan Tahsin has been approved throughout the country except for some objections. The opening of the monument, which was completed within 2 years, was made by the then President of the Republic of Turkey

1 Paul Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur*, Sel Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 39.

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
(mithat.vural@deu.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0002-3900-7109>).

Fahri Korutürk himself on May 15, 1974. As Paul Connerton points out, monuments allow only certain things to be remembered, while they cause the others to be forgotten through a kind of discrimination. In other saying, monuments lead us to remember our past, however they hide it at the same time. "The First Bullet" monument has transformed the thesis that "Hasan Tahsin initiated the national struggle by being the first to open fire" into a "certain" and "accurate" historical fact by causing different narratives, opinions and objections to be forgotten.

With reference to the reality that there might be lots of different testimonies owing to various reasons, this study is based on different testimonies and narratives with regard to "the first bullet" in Izmir on May 15, 1919. It aims to reveal all the dimensions related to the issue objectively through various testimonies without predicating on any premises, rather than seeking an answer to the question "who was the first to open fire".

Keywords: Izmir, The First Bullet, National Struggle, Memoirs, Witnesses.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Başbakanı Eleftheros Venizelos, Barış Konseyi'ne, Wilson ilkeleri çerçevesinde bölgede yaşayan Rumların çoğunlukta olduğunu öne sürerek İzmir'in, Yunanistan'a bırakılması gerektiğini savundu. Hatta bölgenin bir an önce Yunan egemenliğine bırakılmaması halinde Batı Anadolu'da bulunan Rumların katliam tehdidiyle karşı karşıya olduğunu öne sürdü. Bunun üzerine 12 Şubat'ta İngiltere ve Fransa'nın önerisiyle Yunan tezlerinin araştırılması konusunda bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. İtalya'nın muhalefetine rağmen Mayıs ayı başında ABD, İngiltere ve Fransa liderleri arasında yapılan görüşmelerin ardından Yunanistan donanmasının İzmir'e çıkarma yapması konusunda uzlaşmaya varıldı. Bu doğrultuda 14 Mayıs günü Amiral Richard Webb Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya İzmir tabyalarının işgal edileceğine yönelik bir nota verdi. Aynı gün içinde İzmir'de Amiral A. Calthorpe ise Vali İzzet Bey ile 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya aynı notayı, İngiltere'nin İzmir Konsolosu James Morgan ile İngiliz Yarbay Ian Smith aracılığıyla ilettili.

Bu gelişme üzerine İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmanlı Cemiyeti'nin çatısı altında özellikle Türk Ocakları üyeleri ve Mekteb-i Sultani öğretmenlerinin içinde yer aldığı bir grup çeşitli toplantılarda işgale karşı yapılması gerekenleri tartışır. Türk Ocağındaki toplantıda da İzmir halkının işgale karşı olduğunu göstermek için miting düzenleme kararı alınır. Maşatlıkta yapılacak olan mitinge yönelik birden fazla çağrı metinleri oluşturulur. Redd-i İlhak Cemiyetinin hazırladığı beyanname Haydar Rüştü Öktem'in onayıyla Anadolu gazetesi matbaasında basılır. Bu çabaların sonucunda Maşatlıkta büyük bir kalabalık toplanır, burada yapılan konuşmalarda Müslüman ahali Yunan işgaline karşı direnişe çağrılır.

15 Mayıs sabahı şehre çıkarma yapan Yunan birlikleri, olası bir direnişi engellemek için mümkün olduğunca hızlı hareket edip, Türk ve Rum mahallelerinin arasına girerek olası çatışmayı engellemeyi planlar. Bu doğrultuda Yunan kuvvetlerinin bir bölümünün demiryolu şirketi Pier’e, bir başka birliğinin Karantina’ya konuşlandırılması kararlaştırılır. Üçüncü birlik rıhtıma yerleşecek ve böylece Müslümanların yaşadığı bölge Hristiyan bölgesinden ayrılmış olacaktı. Ancak Karantina’da Türk kalabalıklar olduğu öğrenilince oraya çıkartma yapmaktan vazgeçilir. Böylece gemideki askerler rıhtıma çıkarılıp, hükümet konağı ve kışlaya doğru yürümeye başlar. İngilizlere göre Yunan komutan Zafiriu, Yunan birliklerinin kışlalardan uzak tutulması konusunda gerekli emirleri vermemiş, Türk yetkililerini de konuyla ilgili bilgilendirmemiştir².

Bu arada İzmir Metropolit Hrisostomos karaya çıkan ilk Yunan taburunu takdis eder. İzmir ve çevresinden yerli Rumlar, bayraklar ve çiçeklerle Efsun askerlerini karşılamaya gelmiştir. Pasaporttan Konak Meydanı’na ancak bir saatte gelebilen Efsun alayı saat kulesi ve kışlayı geçip Kemeraltı girişine geldiğinde bir veya bir kaç el silah sesi duyulur. Bunun üzerine önce Yunan askerleri saat kulesi civarına çekilip siper alarak yaklaşık 45 dakika boyunca kışlaya, hükümet konağına ve alana bağlanan caddeler ile binalara ateş etmeye başlamıştır. Yunan askerlerinin açtığı ateş sonucunda çok sayıda Müslüman hayatı kaybetmiş, şehirde yerli Rumların da katılımıyla yağma başlamış ve işgal büyük bir kaosa dönüşmüştür.

1. “İlk Kurşunu” Bir Rum’un Attığına Dair Tanıklıklar

Osmanlı bürokrasisinin bir çok unsuru, hazırladıkları raporlarda “ilk kurşunu” bir Rum’un attığını, dolayısıyla yaşanan kargaşanın ve çatışmanın asıl sorumlusunun Yunan tarafı olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşımı sadece uluslararası kamuoyunu etkileme ve psikolojik üstünlüğü ele geçirme çabası olarak görmemek gerekir. Gerçekten de yaşanan felaketin bütün sorumluluğunun Yunan tarafında olduğunu göstermek için “ilk kurşunu” resmi veya sivil bir Yunan’ın atmış olma ihtimalini son derece rasyonel bulunmuş olabilir. Diğer yandan “ilk kurşunun” Yunan tarafından atılmış olması, aynı zamanda Osmanlı yöneticileri üzerindeki sorumluluğu da ortadan kaldırmaktadır. Ancak resmi raporlardaki olay anı ile ilgili ayrıntılar, Efsun askerlerinin değil de yerli Rumların işaret edilmesi, bazı Osmanlı bürokratlarının “ilk kurşunun” menşeinin belirsiz olduğunu özellikle vurgulamaları, Osmanlı bürokratları dışında farklı unsurların da Rumları fail olarak göstermesi “ilk kurşunu” bir Rum’un atmış olabileceği ihtimalini göz ardı etmemizi engellemektedir.

2 TNA, FO 608/104/4, No: 14241, Morgon’ın 20 Mayıs tarihli raporu, Rapor No: 21. Aktaran İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015, s. 158.

İzmir Valisi İzzet Bey ve Kışla Komutanı Ali Nadir Paşa, “ilk kurşunu” atanı görmediklerini açıkça ifade etmelerine rağmen bu kişinin muhtemelen bir Rum olduğunu ileri sürmüşlerdir³. Ayrıca hükümet konağından ve halkın arasından Yunan askerine kesinlikle ateş açılmadığını, “ilk kurşunun” Yunan tarafından kışlaya saldırmak için fırsat olarak kullanıldığını da ilave etmişlerdir⁴. Bu arada İzmir Heyet-i Tahkikiye azasından Kaymakam Arif Bey de, İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa gibi “ilk kurşunun” Yunan tarafından kışlaya saldırmak için fırsat olarak kullanıldığı kanaatinde olmasına rağmen “ilk kurşunun” kim tarafından ve niçin atıldığına anlaşılamadığını belirtmektedir⁵. Rumları işaret eden bir diğer rapor ise Mıntıka Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey’e aittir. Jandarma Kumandanlığına gönderdiği raporda aktardıklarına göre; etrafında bazıları revolverleri olan sivil Rumların bulunduğu Efsun taburu, kışlayı sükunet ve intizam ile geçip köşeyi döndükten ve kışla ile arasında 300 metre kadar bir mesafe meydana geldikten sonra nereden atıldığı anlaşılamayan ve en kuvvetli ihtimal müfreze etrafında bulunan revolverli kişilerden birisinin belki de kendi ihtiyarı dışında tabancasının patlamasıyla olaylar başlamıştır⁶. Hadiseyi pencereden izleyen İzmir Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam Süreyya Bey ise farklı bir anlatıya işaret etmektedir. Bir Efsun askerinin silahsız Müslüman bir gruba dipçik ve süngü ile saldırdığı sırada bir el silah sesi duyulmuş ve bunun üzerine Yunan askerleri tarafından ateş açılmıştır. Bütün bu ayrıntılara rağmen Süreyya Bey de ilk silahı ateşleyeninin kimliği hakkında bilgi verememektedir⁷. Dolayısıyla bütün bu veriler “ilk kurşunun” nerede atıldığını söylese de atanın kimliği hakkında net bir bilgi ortaya koyamamaktadır.

“İlk kurşunun” bir Rum tarafından atıldığını ileri süren Ahmet Talat Onay bu konuda daha net ifadeler kullanır. İzmir’de öğretmen olarak görev yapan Onay, olayların yakın tanığı olmuştur. Öğretmenlik görevinin yanı sıra Duygu ve Anadolu gazetelerinin başyazarlığını da icra etmektedir. Politik bir kimliğe de sahip olan Onay, işgalden sonra Reddi İlhak hareketine katkıda bulunduğu gerekçesiyle Divanı Harbe verilip, ardında da işgal yönetimi tarafından başına 20.000 drahmi ödül konulunca İzmir’den ayrılıp Kastamonu’ya dönmüştür. Burada Açıksoz gazetesinde İzmir’in işgaline yönelik tanıklığını dokuz bölüm halinde yayımlar. Ahmet Talat Onay’ın aktardıklarına göre; Rum, Ermeni ve Musevi’den mürekkep bir kafilenin hükümet civarında Beyler Sokağı’ndaki polis emanet deposunu yağma etmesi üzerine Vali İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa’nın

3 İzmir *Fecayii*, “1 İzmir’in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar”, b.y., t.y., s.13-14.

4 BOA, DH.I.UM. EK, 66/12. Ayrıca bakınız Selçuk Ural, Mehmet Okur, “Vali İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Erzurum, 2001, s 267-274. Mehmet Karayaman, “İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, Güz /2007, s. 12.

5 İzmir Aydın Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında *Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar*, İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 10-11.

6 Bakınız. Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, Cilt 6, Sabah Kitapları, İstanbul, s. 198.

7 A.g.e., s.22-23.

emri ile silah yağma edenleri tevkif ve te’ dibe memur edilen ve kışlanın tramvay caddesine nazır kapısından bir müfreze piyade, bir müfreze süvari Türk askeri çıkmaktadır. Bu sırada önlerinde büyük Yunan bandırası, etraflarında binlerce Rum bulunan bir tabur Efsun askeri de kışla önünden geçmektedir. Tam da bu esnada sarhoş bir Rum’un sevincini ilan etmek için küçük tabancasını ateşlemesi çatışmanın başlangıcı olmuştur. Başka bir deyişle “ilk kurşun” bir Rum’un silahından çıkmış ve “sarhoş bir Rum’un sevincini ilan eden küçük tabancası bütün İzmir fecayininin uğursuz başlangıcı” olmuştur. Bu arada Onay; ilk silah patlamasıyla mitralyözlerin işlemesi arasında geçen sürenin yalnız iki dakika olduğuna dikkat çekerek, yaşananların tertip olduğunu ileri sürer. “Türklerin imhası” işinin Atina’da kararlaştırıldığını, bu konudaki planı tertip etmek üzere Çürükcüoğlu Nikolaki’nin oğlu John ve bir kaç kişinin işgalden evvel Atina’ya gittiğini, hatta bu plan dairesinde Müslümanların üzerine ateş açan kişilerin de bunlar olduğunu söyler⁸.

Vali ve Kolordu komutanının emriyle kışladan çıkan askerlerin, Efsun alayı ile karşılaştıkları sırada ilk atışın yapıldığını iddia eden bir diğer isim de olay anında valinin odasında bulunan İslahat gazetesi yazarı Sabitzade Emin Süreyya’dır. “İlk atışın” menşei hakkında herhangi bir adres göstermeyen Emin Süreyya; Vali İzzet Bey’e yönelik eleştiriler üzerine kaleme aldığı yazısında; halkın galeyanda olduğu sırada İzzet Bey’in önlem alması için polis müdürü Fikri Bey’e emir verdiğini, ancak Fikri Bey’in “ifa-yı vazifeden acizim” demesi üzerine ise, Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa’ya “mikdar-ı kafi süvari müfrezesinin izamını” telefonla beyan ettiğini belirtmektedir. Kışlanın bir kapısından çıkan süvariler emir telakki etmek üzere hükümete girerken, diğer taraftan, Yunan askerleri hükümet civarındaki kahvenin önünden geçmektedir. Bütün bu olayları defterdarın odasından izleyen Sabitzade Emin Süreyya: “meçhul bir semtten, patlayan silah sedası hadisenin vukuuna sebebiyet vermiştir”⁹ demektedir.

Bu konuda başka bir anlatı ise İleri gazetesinde “bir zatın naklettiği hatıralar” başlıklı yazı olmuştur. Son derece ayrıntılı bilgiler içeren, daha sonraki yıllarda da tarihi bir vesika olarak tekrar yayınlanan bu “hatırat” ilk çatışma anı ile ilgili bilgi de içermektedir. Tek bir silah sesi değil aynı anda iki silah sesinin işitildiğini vurgulayan “zat”, saldırının ise silahlı yerli Rumlar tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. “Hatıraları nakledilen zat” 15 Mayıs günü sabah sekiz buçuk vapuru ile Karşıyaka’dan İzmir’e gelmek için vapura biner, vapurun faciayı seyre giden Rumlar ile dolu olduğunu hatırlattıktan sonra sunuları aktarır:

“Bu elim manzarayı görmemek için arkadaşımınla birlikte hükümet binası tarafına gittik... Saat on buçukta Kemeraltı civarına Rumlardan bir akın başladı.

8 Ahmet Talat Onay, *Milli Mücadele Yazıları*, Hazırlayan Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, MEB Yayınları, 2. Baskı, 2004, İstanbul, s. 57.

9 Sabitzade Emin Süreyya, “Tarihi Bir Şahadet Vali İzzet Beyefendi Hakkında”, *İslahat*, 27 Mayıs 1919.

Yerli Rumların belki hiç uğramadıkları Kemeraltı'na akınları bir hadise çıkarmaları ihtimalini artık gözle görünür bir hale getirmişti. Zavallı eli bağlı Müslümanlar hem şu feci manzarayı görmemek hem de bir hadisenin vuku ihtimaline karşı birer ikişer evlerine dağılmak üzere iken kışla meydanına doğru 25 kişilik bir müfrezeye-i askeriyenin gelmekte olduğu görüldü. Hükümet konağının deniz ve parka nazır merdivenlerinde duruyorduk. Yunan askerlerinin önünde bir sivil büyük bir Yunan bayrağı taşıyor, binlerce Rum 'Zito' sadalarıyla kışla kapısı hizasına doğru yürüyorlardı. Kışla kapısında Türk askerlerimiz nöbet bekliyorlardı... Askeri kıraathanesi köşesini dönerek polis idaresi cihetine doğru yollanmıştı. Biz bunların nereye gittiğini görebilmek için hükümet konağı avlusundaki merdivenlere geçtik. Oradan hapishane-yi umumiye doğru caddeyi seyir ediyorduk, bir iki dakika geçmemişti ki kalabalık arasında iki silah patladı. Hükümet binası ve kışla civarına gelen Yunan kıtaatının önünde ve etrafında silahlı Rum ahali gidiyorlar idi. İlk silah göğüsleri çapraz fişekli yerli ahalden birisi tarafından atılmış ve evvelce takarrür eden (kararlaştırılmış) hadise bu suretle başlamıştır..."¹⁰.

Bu arada Maliye müfettişlerinden Muvaffak Bey de "iki el silah" atıldığından söz ederek, yerli Rumları işaret eder. Aktardıklarına göre; Yunan askerleri hükümet konağı ile kışlanın önünden geçerken Rumların tahriklerine rağmen sükûnetini korumaktadır. Yunan askerleri kışladan iki yüz metre kadar ilerledikten sonra iki silah atılır. Daha sonra hastanede tedavi altında bulunan bir polis neferinin verdiği bilgiye göre atılan bu iki el silahla Komiser Hüseyin Efendi yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür¹¹. Bu arada Komiser Hüseyin Efendi, Şükrü Oğuz Alpkaya'nın hatıratında da geçer. Aktarılanlara göre Hüseyin Efendi, hapishaneden tahliye edilen Kara Tahsin'in ilk atışı yapmasından hemen sonra silahıyla Yunan sancaktarı vurmuş ve hemen orada şehit edilmiştir¹².

Ali Çetinkaya ise polis müdüründen aldığı bilgiye dayanarak "ilk atışın" bir Rum tarafından Komiser Şükrü Efendi hedef alınarak yapıldığını ileri sürer. Efsun müfrezesinin, Güzelyalı istikametine yönelik olan hükümet kapısını biraz geçtikten sonra, hükümete gelmekte olan Komiser Şükrü Efendi ve Ziya Efendi ile karşılaştığını, bu sırada Yunan askerlerinin kılavuzlarından Karşıyakalı bir Rum'un, Komiser Şükrü Efendi'nin üzerine ateş ederek şehit ettiğini, Ziya Efendi'yi ise yaraladığını ve bütün kargaşanın bu şekilde başladığını söylemektedir¹³.

Öte yandan İngiliz Hükümeti tarafından Bölge Kontrol Subayı olarak görevlendirilen Ian Smith de kaleme aldığı raporda, İzmirli Levantenlerden Forbes'i kaynak göstererek "ilk kurşunun" faili olarak yerli Rumları işaret eder. Bu arada ilk çatışmanın başladığı noktayı ise genel anlatının dışına çıkarak rıhtım

10 İleri, 15 Mayıs 1922.

11 İzmir Fecayii, "1 İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve Sair Vesikalar", b.y., t.y., s 39.

12 Şükrü Oğuz Alpkaya, *Yörük Ali Efe*, Derleyen Atilla Oral, Demkar Yay., İstanbul, 2009, s. 84.

13 Ali Çetinkaya, *Askerlik Hayatım 1914-1922*, Yayına Hazırlayanlar: Oktay Şimşek-Zeki Dilek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 184-185.

olarak gösterir: “Yunanlılar ilk ateşin rihtıma yanaşmış olan bir Türk gambotundan yapıldığını ileri sürdüler. Bu iddia yetkililerin gösterdiği kanıtlar ve gambotun yanına demirlemiş olan Adventure’daki İngiliz Kraliyet donanması çalışanlarının ifadeleri çerçevesinde kısa sürede yalanlandı. Ardından bu bölgede ikamet eden bir İngiliz Bay Forbes yaşananlara ofisinden şahit olduğunu söyleyerek; silahlı çatışmanın dışarı doğru koşan bir sivilin, rihtımın yakınındaki motorlu sandalda bulunan ve çıkarmaya karşı hiçbir tepki vermeyen birkaç Türk denizcisine ateş etmesiyle başladığını ifade etmiştir. İlk atışın yapılmasının ardından rihtımdaki kalabalık ve Yunan askerleri rihtım civarında üzerinde Türkçe yazılar ya da Türkçe isimler bulunan tüm evlere ateş açtılar. Askerler ve toplanan kalabalık daha sonra tüm evlere zorla girdi ve buldukları Türkleri dışarı sürükleyip eşyalarını yağmaladılar”¹⁴.

2. “İlk Kurşunu” Hapishaneden Bırakılan Birinin Attığına Dair Tanıklıklar

Bu konudaki en net anlatılardan birisi Müşfik Kinson’un tanıklığıdır. 1909 yılında İzmir’de dünyaya gelen Kinson, 15 Mayıs 1919’da Konak’ta yaşananlara abisiyle birlikte şahit olmuştur. Aktardıklarına göre; hapishane önüne, içerdeki mahkumların anne ve babaları gelmiş, evlatlarının Yunan askerlerinin eline geçmesinden korktuklarından dolayı “yavrularımızı bırakın” diyerek görevlilere yalvarmıştır. O sırada içeriden bir zabıt çıkar ve kalabalığa dönerek “hepsini salacağız merak etmeyin” der. Daha sonra yanlarında büyük sandıklar taşıyan yaklaşık 10-15 kadar mahkum içeriden çıkar. Zabıtın emriyle mahkumlar sandıkları yere bırakır, ardından askerler içleri silah ve mermi dolu sandıkları açar. Zabıt, mahkumlara ve bekleyen kalabalığa dönerek Allah’ını seven silahlara sarılsın diye komut verir. Serbest bırakılan mahkumların hepsi birer silah alır. Hatta zabıt içlerinde Müşfik Kinson’un da bulunduğu çocuklara da mermiler verir ve “ağabeylerinizin yanında gidin ağabeyleriniz çatışırken mermileri onlara verirsiniz” der. Daha sonra silahlanan mahkumlar kışlanın arka tarafında, Kemeraltı girişinde beklemeye başlar. “İlk kurşunun” bu mahkumlardan tarafından atıldığını ise Müşfik Kinson şu sözlerle aktarır:

“Ağabeylerimiz de birlikte... Kışlanın arka tarafında Kemeraltı’na girişinde hükümet konağının batısında beklemeye başladık bulunduğumuz yerden tüm Konak meydanı görülüyordu. Meydan Yunan askerlerini karşılamak isteyen insanlarla doluydu kısa kollu beyaz renkli entari giymiş Rum kızları neşe içinde ellerinde tuttıkları mavi beyaz renkli Yunan bayrakları dalgalandırıyorlardı. Sonra Kordon tarafından Yunan askerlerinin geldiğini gördük önde Yunan bayrağı taşıyan bir bayraktar ve arkasında sıra halindeki askerler hükümet konağına doğru yaklaşıyorlardı. Askerleri görünce ağabeylerimiz ateş etmeye başladılar. Ben öndeki Yunanlı bayraktarının yere yıkıldığını gördüm ancak silah sesleri o kadar yoğundu ki Bezmi ağabeyim ve ben korkudan fişekleri

14 Buğra İnal, “Bir İngiliz Subayının Gözünden İzmir’in İşgali ve Yaşananlar”, *Büyük Taarruzun 90. Yıldönümünde Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt II, Ankara, 2014, s. 1212.

yere atıp hemen oradan kaçtık. Eşrefpaşa'ya doğru koşmaya başladık..."¹⁵. Kinson'un anlatımına göre; "ilk kurşunu" Kemeraltı girişine silahlandırılarak mevzilenen bu mahkumlar atmıştır, bu ateş sonucu bayraktarın yere yığılmasıyla birlikte Yunan askerleri önce geldikleri yöne doğru geri çekilmişler ardından da Sarı Kışla ve hükümet konağı istikametine doğru rastgele ateşe başlamışlardır.

"İlk kurşunun" hapishaneden çıkmış biri tarafından atıldığını ileri süren isimlerden biri de Rahmi Apak olmuştur. İlk baskısı 1942'de yapılan "İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu" adlı eserinde, bir yandan "herkes söylüyor" diyerek Yunan askerlerine karşı Hasan Tahsin'in "ilk kurşunu" attığı iddiasını dile getirmiş diğer yandan ise "söylemeyi unuttuğumuz bir nokta var" diyerek hapisten yeni çıkmış "yağız delikanlının" ilk kurşunu atarak Yunan sancaktarını devirdiğini ileri sürmüştür:

"Kendine emniyet edilen bir zat, gözleriyle gördüğünü ilave eylemek suretiyle bana şunu hikaye etti. Yunan Efsun Alayı tam askeri mahfel önüne geldiği zaman hapisten yeni kurtulup çıkmış olduğunu sandığım genç, uzun ve yağız bir delikanlı, sokağın başına çömeldi. Nişan aldı. İlk kurşunda Efsun alayının sancağını taşıyan uzun boylu, müheykel bir Yunan erini yani sancaktarı yere düşürdü. Yunan sancakçısı kurşunu alından yemişti. Ben bu manzarayı hükümetin üst kat penceresinden seyrediyordum. Yağız Türk nişancısı daha dört, beş kurşun yani mavzerin mekanizması muhteviyatını boşalttı. Yunan sancaktar muhafız kıtası yere yatmış, mukabele ederken, arkadan Yunan bölükleri rıhtıma doğru kaçtılar, sonra orada tekrar toplanıp mevzie girdiler. Yağız delikanlı beş kurşundan sonra sokağa daldı. İki, üç yüz metre kadar geriledi. Sonra, işittiğime göre, tekrar çömelmiş ve sokak boyunca Yunanlıların üzerine atış yapmakta devam etmiş. Cephaneleri tükenmiş. O esnada civar evin penceresinden yaşlı bir Türk kadınına dönerek:

"Nine gördün ya, yarın ahirette şahidim sen ol. Kurşunum, cephanem tükendi, onun için tüfeğimi omuzladım, geri gidiyorum..."

Rahmi Apak eserinde "yağız delikanlının" "ilk kurşunu" atma anının ayrıntılı bir şekilde aktarılması, özellikle de pencereden kendisini izleyen "nine" ile girdiği diyalog bir çok anlatıda karşımıza çıkmış, hatta bazı eserlerde Hasan Tahsin'e de uyarlanmıştır¹⁶. Öte yandan Apak; Garp Cephesinin kurulmasını, Hasan Tahsin yerine "İzmir'in yağız efesinin Yunan Efsun taburuna karşı kendiliğinden ve tek başına silahını çevirmesi"¹⁷ ile başlatmasına rağmen; bir çok yayında Rahmi Apak'ın eseri referans gösterilerek "ilk kurşun" ve Hasan Tahsin arasında bilinen ilişki kurulmuştur¹⁸.

15 Volkan Gönenç, *Küllerin Altındaki İzmir (1909-1930)*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 40-41.

16 Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 1*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 357.

17 Apak, a.g.e., s. 187.

18 Örnek oluşturması bakımından bakınız. Yusuf Ziya Ortaç, "Hasan Tahsin", *Çınaraltı*, sayı 50, C. 2, 6 Eylül 1942,

Bu arada "Efsunlara karşı ilk kurşun nerede ve kim tarafından atıldı?" sorusuna cevap arayan Ali Orhan İlkurşun, bu konuda kendisine gönderilmiş olan bir mektubu yayınlıyor. Mektup, 27 Temmuz 1947'de Radöviş muhacirlerinden İsmail Kalender tarafından kaleme alınmıştır. Ali Orhan İlkurşun'a göre; İsmail Kalender hadisenin hayatta kalmış biricik şahididir. Mektupta yazılanlara göre, İsmail Kalender işgal sabahı hapishaneyi boşaltmak için harekete geçenler arasındadır. Hapishaneye düşmüş ve kıyafetine bakıldığında Büyük veya Küçük Menderes köylerinden çıkmış efelerden olma ihtimali yüksek biri İsmail Kalender'in anlatımıyla: "depoya koşmuş ve bir mavzer bulmuştu. Silahuna bir fişek bastı. Otuzluk, orta boylu, tıknaz bir genç adamdı. Güneşsiz ve havasız mahkumiyet şartları benzine uçuk bir beyazlık getirmişti. Üzerinde zeybek cepkenine benzeyen kısa bir mintan vardı. Belini de renkli ve geniş bir zeybek kuşağı sıkıyordu..." Bu arada Yunan askerleri, başlarında bir Efsunun taşıdığı uzun bir Yunan bayrağı ve etrafında iki süngü takmış muhafız olduğu halde hükümet konağının Kokaryalı Caddesi'ne bakan kapısının önünden kıvrılıp İsmail Kalender'in de içinde bulunduğu silahlı Türklerin üzerine doğru gelirken, biraz önce tarif ettiği adam birden bağırmağa başlar: "Ulen, Yunan gelmiş be!" dedikten sonra mavzerini doğrultur ve Yunan bayrağı taşıyan Efsun'a nişan alır. Top gibi gürleyen sesini, mavzerin mermisi noktalamış, bayraktar cansız yere serilmiştir¹⁹.

Öte yandan ilk olarak 1953-1957 arasında İzmir'de yayınlanan Türk Yolu gazetesinde neşredilen Şükrü Oğuz Alpkaya'nın hatıratı da "ilk kurşun" hadisesine değinir. Söz konusu hatırat daha sonra Atilla Oral tarafından derlenerek kitap olarak basılmıştır. Yörük Ali Efe'nin yaveri olan Yüzbaşı Şükrü Oğuz, Ege'de Kuvva-i Milliye direnişinin bir çok yönünü ve Yörük Ali Efe'nin faaliyetlerini en yakın silah arkadaşı olarak ayrıntılarıyla aktarmıştır. Şükrü Oğuz, hapishanedeki mahkumların Nuri Bey adındaki cezaevi müdürü tarafından serbest bırakıldığını ve bu mahkumlardan biri olan Giritli Kara Tahsin'in "ilk kurşunu" attığını ileri sürer. Aktarılanlara göre, Yunan askerleri önlerinde yerli Rumlar olduğu halde askeri kıraathanenin köşesini döndükleri bir sırada Rumca hakaretlere tahammül edemeyen bir Giritli tabancasını, yerli Rumların önünde ilerleyen, yağız çehreli şişmanca ve elebaşı durumunda olan birine doğru boşaltır. Birinci mermi boşa gider, ikinci mermi elebaşı Rum'u yere serer. Bu arada Giritli yanı başında patlayan ikinci bir tabanca ise Efsun alayının sancağını taşıyan uzun boylu iri yarı bir Yunan askerini cansız olarak yere düşürür. Birinci tabancayı ateşleyen cezaevi müdürü Nuri Bey tarafından tahliye edilerek silahlandırılan Kara Tahsin adında bir gençtir. Silahla sancaktarı vuran ise Komiser muavini Hüseyin Efendi'dir. Her ikisi de olay yerinde yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür²⁰.

19 Ali Orhan İlkurşun'un Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası, Yayına Hazırlayan Engin Berber-Taner Bulut-Tülay Gül, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yay., İzmir, 2013, s. 22.

20 Alpkaya, a.g.e., s. 122-136.

3. “İlk Kurşun” Hadisesinde Hasan Tahsin’e Dair Tanıklıklar

Hasan Tahsin’in “ilk kurşunu” atarak milli mücadeleyi başlattığına dayalı anlatının zamanla “tarihsel bir doğruya” dönüşmesine rağmen bu durumun maddi kanıtları son derece tartışmalıdır. Hasan Tahsin’e dair nerdeyse tek tanıklık Kadri Kemal Sevengil’in aktardıklarıdır. Ancak o da Hasan Tahsin’in Yunan müfrezesinin üstüne silah değil bomba attığını söylemektedir. İşgalden birkaç gün evvel İzmir’e gelen Kadri Bey, kendisini Şehbal Mecmuasının İzmir Mümressili Saim Bey’in Hasan Tahsin ile tanıştırdığını söyler. 15 Mayıs sabahı, Yunan askerleri vilayet konağına doğru ilerlerken Kadri Bey ile Saim Bey’in yanlarına Hasan Tahsin gelir:

“Çok heyecanlı ve sinirli idi. Büyük bir merakla etrafı gözden geçiyordu. Yunan Müfrezesi parkın içinde ilerliyordu. Önlerinde kır bir ata binmiş, lacivert kostümlü, fötr şapkalı bir Yunan bayrağı taşıyan bir adam vardı... Müfreme silahlı olarak bayrak taşıyanın ve süvarinin arkasından yürüyordu. Hasan Tahsin Recep Bey, bu manzarayı görünce bizden ayrılarak on onbeş adım kadar ilerleyip öndeki kalabalığa karıştı. Arkasında biz de yürüdük,, fakat, o daha atik bir hareketle kalabalığın önüne geçerek ilerlemekte olan müfremenin üzerine elindeki bombayı savurdu... bombanın müfremenin önünde patlaması süvarinin attan düşmesi ve askerlerin paniğe uğramasına yol açmıştı... Hasan Tahsin Recep Bey’in nasıl şehit edildiğini haliyle göremedik...”²¹. “Hasan Tahsin’in bomba atması” genel anlatıya aykırı olduğu için Bilge Umar, Sevengil’in bomba ile silahı karıştırdığını iddia etmektedir²². Ancak Filistin cephesinde ve milli mücadelede yer alarak, “Harp Madalyası” ve “İstiklal Madalyasına” layık görülen Kadri Kemal Sevengil’in bomba ile silahı birbirine karıştırması pek mümkün görülmemektedir²³.

Bu arada Hasan Tahsin’i olay anında gören ve “ilk kurşunu” değil “ikinci kurşunu” attığına dair tanıklıklar da mevcuttur. Askeri Otel ve Kiraathanenin işletmecisi Ömer Lütfi Bey, Asaf Gökbel’e gönderdiği mektupta bu duruma işaret etmektedir. Asaf Gökbel’in ilk olarak 1964 yılında basılan “Milli Mücadele’de Aydın” adlı eserinde; Yunan askerleri, kışla önüne ilerlediği sırada, kışla ile Askeri Otel arasındaki Giritli Sait Ağa’nın ünlü kahvehanesinin Türklerle dolu

21 Zeynel Kozanoğlu, *Anıt Adam Osman Nevres “Hasan Tahsin*, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İzmir, s. 154-155.

22 Bilge Umar, İzmir’de *Yunanlıların Son Günleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2. Baskı, İzmir, 2011, s. 157.

23 Samim Kocagöz de Hasan Tahsin’in, Yunan askerlerine kurşun yerine bomba attığını ileri sürmektedir. İlk baskısı 1962’de yapılan Kalpaklılar romanda, Yunan askerleri rıhtıma dizilmiş şekilde, alkışlar eşliğinde yürüyüşe hazırlandıkları sırada, Hasan Tahsin bombayı Efsun askerlerinin ortasına atar. Kocagöz’e göre bu olayın ardından ilk kurşunu Sarı Kışla’dan çıkan bir asker atmış ve Yunan sancaktarını vurmıştır. Samim Kocagöz, “Sömürgecilğe Atılan İlk Bomba”, *Yön*, Sayı 74, 15 Mayıs 1963, s. 8-9. 15 Mayıs 1922’de Anadolu’da Yenigün gazetesinin ilk sayfası İzmir’in işgaline ayrılır. Burada da Hasan Tahsin’in üzerine hamle yapan dört Yunan askerini bomba ile havaya uçurduğu belirtilir. *Anadolu’da Yenigün*, 15 Mayıs 1922.

olduğunu, bunların arasında sivil giyimli Türk subaylarının da var olduğunu söyler²⁴. Asaf Gökbel’in anlatımına göre, Askeri Kiraathane’nin köşesinde siyah elbiseli, iyi ve temiz giyinmiş esmer bir genç tek başına durmaktadır. Hatta bu esmer delikanlının heyecan içinde olduğunu, sinir krizi içinde olduğunu ayımsamak için çok dikkatli olmaya gerek yoktur. Bir ara esmer delikanlı hükümet konağının Tramvay caddesine bakan kapısında elinde bir Rus mavzeriyle nöbet tutan jandarma erine dönerek şunları söyler: “*Arkadaş oradan çekil. Sana bir zarar gelmesin!*”²⁵. Bu arada Yunan askerleri tam Askeri Otel önüne geldiğinde köşe başında bekleyen esmer delikanlının tabancasını çekmesiyle ateş etmesi bir olur. Patlayan tek bir silah ve atılan tek bir kurşundur. Bayrak taşıyan iri yarı Rum palikaryası yere yuvarlanmış, kocaman Yunan bayrağı çamurlara yuvarlanmıştır. Bu silah sesini, kimin attığı belli olmayan bir kaç el silah sesi daha tamamlamıştır²⁶. Asaf Gökbel, Rahmi Apak’ın eserine dayanarak, “ilk kurşunu” Hasan Tahsin’in attığını ve Yunan askerleri tarafından öldürüldüğünü hatırlar. Ancak konuştuğu bazı İzmirliilerin ise bunun aksine, Hasan Tahsin’in cesedini şimdiki Deniz Gazinosu önünde gördüklerini; bu noktaya hayli uzak olan Askeri Otel’in önünden Yunanlılara ateş etmesinin olanaksız olduğunu, silahı atanın sarıklı bir hoca diye bilindiğini, gözlemden ziyade söylentilere dayanarak anlattıklarını da ekler²⁷.

Nitekim bu konuda; “*söz söyleyebilecek ve geçmişin karanlıklarına gömülen bu tarihi olayı gerçeğin ışığıyla aydınlayabilecek yetkili kimse olay günü işinin başında olan ve her şeyi gören, Askeri Otel ve kiraathanenin işletmecisi Ömer Lütfi Bey olabilirdi*” diyerek 24 Nisan 1948 tarihli bir mektubu halen hayatta olan Ömer Lütfi Bengü’ya gönderir. Ömer Lütfi Bengü mektuba karşılık olarak uzun bir cevap kaleme alır. Olay anını ayrıntılı bir şekilde aktarır. Önde bayrak taşıyan Efsun askerinin bulunduğu Yunan Alayı tam Askeri kiraathanenin önüne yani hükümet konağının Tramvay Caddesi’ne bakan kapısına geldiğinde, Bengü’nun ifadesine göre; Ekmekçi başı Otel’in balkonundan ateş edilir. Bayrak taşıyan Efsun askeri vurulup yere düşer. Silahı atan ise Bengü’nun daha önce kendi otelinde de çalıştığı için iyi tanıdığı Boşnak İbrahim’dir. Uzun namlulu mavzer

24 Asaf Gökbel, *Milli Mücadele’de Aydın*, 2005, Aydın, s. 63.

25 Benzer bir anlatı Bekir Büyükkarın’ın İzmir’in işgali ile başladığı ve “ilk kurşunu” “yağız delikanlıya” attığı “Bozkırda Sabah” adlı romanında da karşımıza çıkmaktadır. Bekir Büyükkarın, *Bozkırdaki Sabah*, Hakan Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, s. 6.

26 Gökbel, *a.g.e.*, s. 63.

27 İzmir’in önde gelen Levanten ailelerinden birinin mensubu olan Charlton Whittall de “ilk kurşunun” adresini Askeri Kiraathane olarak göstermiştir. Yunanlıların iddia ettiği gibi, kışladan kesinlikle ateş açılmadığını not eden Whittall, aynı zamanda hükümet meydanındaki kışlanın ön kapısına bakan şirket ofisinin balkonundan, yaşanan kargaşaya da şahit olmuştur: “*Rihtim tarafından meydana doğru ilerleyen Yunan askerler barakaların önünden geçtiği esnada birkaç el silah duyuldu. Bununla birlikte Yunan askerleri geriye doğru koşmaya başladı ağaçların arkasında siper olan Yunan askerleri gördükleri her şeyi kurşun yağmuruna tuttular. Tahminimce ilk silah atışı kahvehaneden geldi ve kesinlikle kışlalardan gelmedi. Bunun en büyük ispatı kışlaların tam karşısında yer alan bulunduğum şirketin ofis binasının önünde hiçbir kurşun bulunmamasıdır*”. TNA, FO 608/104/4, No: 14241. Aktaran Ediz, *a.g.e.*, s. 160.

tabancasıyla ateş etmiş, iyi silah kullandığı için ilk kurşunla Yunan askerini yere düşürmüştür. Ömer Lütfi Bey'in aktardığına göre, ikinci bir silah daha atılır ve bunu atan ise Hukuk-ı Beşer gazetesini çıkaran Hasan Tahsin Bey'dir. Hasan Tahsin, silahını Askeri Kiraathanenin denize bakan caddesinin köşesinden ateşlemiştir. Tabancasını son kurşununa kadar boşalttıktan sonra olay yerinde şehit olmuş, cesedi Yunanlılar tarafından sürüklenerek paramparça edilmiştir²⁸. Bütün bunlardan hareketle Asaf Gökbel, kendi anlatısında yer alan Askeri Kiraathane'nin köşesinden Yunan sancaktarına ateş eden siyah elbiseli, iyi ve temiz giyinmiş esmer gencin Hasan Tahsin Bey olduğunu sonucuna varır. Daha da ötesi Ömer Lütfi Bey'in anlatısını dikkate almadan Hasan Tahsin'in attığı kurşunun Kurtuluş Savaşı'nın ışığı olduğu sonucuna da varır²⁹.

Benzer bir durum Sıtkı Şükrü Pamirkan'ın anlatısında da karşımıza çıkmaktadır. Bu sefer Hasan Tahsin, "ilk kurşunu" atan Üsteğmen Germencikli İbrahim Bey'den sonra "elinde bomba" ile Yunan askerlerinin karşısına çıkmıştır. Süngü takmış Efsun askerleri: "en önde uzun boylu bir Efsun sancaktarı, yanında Yorgaki alçağı olduğu halde hükümet konağına doğru yürüdüğü sırada emniyet ve asayiş vazifesi ile görevli polis komiserimiz Giritli Sabri Bey'de karşıdan onlara doğru gelmekte idi. Keyfi bir hareketle gözlerini bile kırpmadan Türk komiserinin üzerine ateş ettiler. Zavallı Sabri Bey "Allah" diye bağırarak kanlar içinde yere yuvarlandı. Yorgaki ile binbaşı Miçola kanlar içinde yatan şehit komiserimizi çiğneyerek geçtikten sonra arkadan gelen Efsun askerleri de aziz ölünün kafasını dipçikliyerek parçaladılar. Bu kahbelik karşısında sabrı taşan yağız bir delikanlının askeri kiraathaneden fırladığını gördük. İki elinde iki barabellum tabanca parlıyordu. Efsun askerlerinin üzerine ateş eden bu yağız delikanlı üsteğmen Germencikli İbrahim Bey'di. Arkasından Hukuk-ı Beşer gazetesinin sahibi Recep Bey oğlu Hasan Tahsin Bey elindeki bir bomba ile düşmanın karşısına atıldı. Efsun askerleri makineli tüfeklerle derhal ateşe başladılar. Hasan Tahsin Bey şehit olup, kanlar içinde yere yuvarlanırken, halk ve askeri kiraathaneden dışarı fırlayan Türk gençleri de tabancalarına sarıldılar. Kışla ve hükümet meydanı bir andan kanlı bir muharebe sahası haline gelmişti"³⁰.

Aynı anlatıya "İki Üniversitelinin Macerası" adlı romanında Sadık Atak da başvurmuştur. Romanda; Kurtuluş Savaşı'nda yedek subay görev alan emekli valililerden Tahsin Haydarpaşalı, iki üniversiteli gence "İzmir'in işgalini ve ilk kurşunu hadisesini" anlatır. Yunan askerleri kışla ve hükümet konağına doğru ilerlerken, o sırada emniyet görevlisi bir Türk komiseri Giritli Sabri Bey, aldığı bir emri ulaştırmak üzere Yunan binbaşısına doğru gelmektedir. Binbaşının emri ile ateş açılmış, komiser bir anda delik-deşik olmuştur. Yunan askerleri "bu ilk şehidin" kanlı vücudunu çiğneyerek ve ezerek, hükümet konağına doğru yürür: "Bu kahpelik karşısında sabrı taşan bir yağız delikanlının, kışlanın altındaki

28 Gökbel, a.g.e., s. 74.

29 Gökbel, a.g.e., s. 75.

30 Mehmet Okurer, *İzmir Kuruluşta Kurtuluşta*, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1970, s. 174-175. Ayrıca bakınız. *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1964.

Askeri kıraathaneden fırladığını gördük. İki elinde (parabellum tabanca) parlıyordu. Efsun askerlerinin üzerine ateş ederek atılan bu yağız delikanlı, Üsteğmen Germencikli İbrahim bey idi. İşte bu da İzmir’de patlayan ilk Türk kurşunu oldu. Arkasından Hukuku-ı Beşer gazetesinin sahibi Recep bey ve Oğlu Hasan Tahsin bey, ellerindeki bombalarla düşmanın üzerine atıldılar... Efsun askerleri makinalı tüfeklerle ateşe başladılar. Hasan Tahsin bey şehit düştü”³¹.

Yukarıda belirttiğimiz gibi “ilk kurşunu” Hasan Tahsin’in attığına dayalı anlatının referansı olarak birçok metinde Rahmi Apak’ın eseri gösterilmiştir. Eserde, “herkes söylüyor” denilerek şunlar aktarılır: “Efsun taburu, üstü otel ve altı kahve olan ve adına Askeri Otel denilen binanın önüne geldiği vakit otelden bir silahın patladığı işitildi. Bu silah sesi üzerine tek mil Efsun taburu yüzgeri ederek darmadağın rıhtımdaki toplanma noktasına doğru kaçmaya başladı. Bu kaçış görülmeye layıktı. Efsunların püskülleri, ufki bir vaziyette arkalarında uçuyordu. Bu silahlı Hasan Tahsin isminde bir gencin patlattığını ve kendisini de orada Yunan askerlerinin öldürdüğünü herkes söylüyor”³². Rahmi Apak; “herkesin” kim olduğu konusunda da herhangi bir göndermede bulunmaz. Ardından da “ancak” anlamına gelecek başka bir olasılıktan bahseder ve “söylemeyi unuttuğumuz bir nokta var” diyerek kendisi açısından daha gerçekçi ve anlamlı görünen “yağız delikanlıya” dayalı anlatıya başvurur. Ardından da Garp Cephesinin kurulmasını, Hasan Tahsin yerine “İzmir’in yağız efesinin Yunan Efsun taburuna karşı kendiliğinden ve tek başına silahını çevirmesi” ile başlatır³³.

Bunların dışında olay günü Hasan Tahsin’in nerede ve nasıl hayatını kaybettiği ile ilgili farklı anlatılarda da mevcuttur. İngiliz subay Ian Smith; bir sivilin bir evde Türk bulunduğunu ihbar etmesinin, birkaç Yunan askerinin toplanarak o eve girmesi için yeterli bir sebep olduğunu belirtmiş, ancak bazı evlerde askerlerin direnişle karşılaştıkları da eklemiştir. Örnek olarak ise Hasan Tahsin’i göstermiştir: “1913 yılında Bulgaristan’da Bay Buxton’a suikast girişiminde bulunan Tahsin Bey, Yunan müfrezesi ile girdiği çatışmada süngülenerek öldürülmüştü”³⁴. Benzer bir tespit 13 Haziran 1919 tarihli İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti tarafından Osmanlı sulh murahhaslarından Tevfik Paşa’ya takdim edilen muhtıradan da yer alır ve Hasan Tahsin’in evinde hayatını kaybettiğini yazılır³⁵. Daha da ilginç, “ilk kurşun Hasan Tahsin’in silahından çıkmıştır” tezini savunanların başında gelen Bilge Umar’a gönderilen bir mektupta yer alır. 1973’de Köyceğiz’den postaya verilen mektupta; “ilk kurşunu” atanın Giritli Jandarma Subayı Hasan Tahsin Bey olduğu yazmaktadır. Hasan Bey’in “ilk kurşunu” atmasına müteakip Efsun Alayına daha pek çok kişi tarafından ateş açılmış, ardından Hasan Tahsin Bey kaçmayı başarmış,

31 Sadık Atak, *İki Üniversitelinin Macerası*, Divan Matbaası, Ankara, 1970, s. 137-138.

32 Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Güven Basımevi, İstanbul, 1942, s. 11.

33 Apak, *a.g.e.*, s. 187.

34 Raporun tercümesi için bakınız. Buğra İnal, *a.g.e.*, s. 1213-1222.

35 İzmir *Fecayii*, “1 İzmir’in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar”, b.y., t.y., s.28-32.

isim benzerliği üzerine Hukuk-u Beşer başyazarı Hasan Tahsin Recep Bey ilk kurşunu atan zannı sebebiyle evinde öldürülmüştür³⁶.

Hasan Tahsin'in hayatını kaybettiği nokta olarak Kordon'u işaret eden bilgilerde vardır. Örneğin Mıntıka Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey ise Hasan Tahsin'in "Kordon üzerinde parça parça edilmek suretiyle şehit edildiğini" kaydetmektedir³⁷. Bütün bunlara ilave olarak Necdet Öklem, eski İzmirliilerden olan Tahir Bor'un Hasan Tahsin'in Frenk mahallesinde bir pasajda şehit edildiğine dair ifadesinin bulunduğunu hatırlatır³⁸. Şükrü Oğuz Alpkaya da, Tahsin Bor'un da belirttiği gibi Hasan Tahsin'in ise Rum mahallesinden geçerken öldürüldüğünü, sokak ortasında kanlar içinde kalmış cesedinin kaldıran olmadığını ileri sürer, hatta "ağzına bir sigara sokulup, boylu boyunca yattığını" söylemektedir. Yunan Matbuat Kalemünde müdür ve sansür memuru olarak çalışan Mihail Rodas da anılarında Hasan Tahsin için, "15 Mayıs akşamı bu Kafkas gazetecinin İzmir'deki askeri karargâh önünde cansız bedeni bulunmuştu"³⁹ ifadelerini kullanır.

4. "İlk Kurşun" Hadisesine Dair Farklı Anlatılar

Ahenk gazetesi başyazarı Şevki Bey'in Celal Bayar'a yazdığı mektup "ilk kurşun" tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bayar anılarında, "İşgal Günü Patlayan Silah, Kim Attı?" diye sorar. Ardından da Yunan tarafı dahil bu konudaki çeşitli iddiaları özetler ancak Hasan Tahsin isminden bahsetmez. Devamında Ahenk gazetesi başyazarı Şevki Bey'in bu konuyla ilgili kendisine yazdığı mektubu olduğu gibi yayınlar. Şevki Bey mektubunda, Yunan askerlerinin kışla ve hükümet konağı civarına yaklaşmaya başlamasıyla birlikte kışla meydanını dolduran Müslümanların Kemeraltı ve Tramvay Caddesi'ne doğru çekilmeye başladığını, bu arada kendisi de Evliyazade Otel'i'nin önündeki kaldırımının üzerine çıkarak Birinci Kordon'dan kışla önüne akan "azgın kalabalığı" gözle takibe aldığını söyler. Biraz sonra Yunan müfrezesi ve onlara eşlik eden kalabalık Askeri Kırathane'nin köşesinden Tramvay Caddesi'ne dönerek hapishaneye doğru yol alır. Aynı anda Birinci Kordon'dan kışlaya doğru ikinci bir Efsun müfrezesi daha dahil olur. Bu müfreze de kışla kapısı önünden geçerek Kemeraltı caddesine doğru yol almaya başlar. Bu müfrezenin önünde "siyah elbiseli siyah şapkalı oldukça gösterişli" sivil bir bayraktar vardır. Bayraktarın rehberlik ettiği müfreze tam kırathanenin köşesinden sağa dönerken hükümet konağının kapısı önüne ve içine toplanmış olan vatandaşlar arasından atılan bir silahın sesi kulakları çınlatır, bir an içinde müfrezenin önündeki siyah şapkalı, iri

36 Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2. Baskı, İzmir, 2011, s. 149. Bu arada Hasan Tahsin'in kız kardeşi Melek Gökmen 48 yıl sonra 1967'de Nurdoğan Taçalan'a abisinin 15 Mayıs sabahı saat 8'de evden çıktığını ve bir daha dönmediğini belirtmektedir. Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Yay., Ankara, 2007, s. 261-265.

37 Bayar, *a.g.e.*, s. 198.

38 Necdet Öklem, "H. Tahsin Evinde Öldürülmüştür", *Ege Ekonomi*, 24 Ocak 1973.

39 Mihail Rodas, *I Ellada Stin Mikran Asia (1918-1922)*, Tipografeia: Kleisouni, 1950, s. 57.

yapılı bayraktar yüzükoyun yere yuvarlanır: “Herkes aklına gelen tarafa kaçmaya başladı. Bir iki saniyelik zamana sığan bu karışıklıktan nefsimi korumak için, süratle Kemeraltı Caddesi’ne döndüğüm sırada; o zaman Rağıp Paşa Oteli’ne bitişik küçük dükkanda saatçilikle meşgul olan Aziz Efendi’nin tabancasını cebine yerleştirmeye çalıştığı, hiç telaş etmeden Kemeraltı Caddesi’ne doğru yürümeye başladığı gözüme ilişti. O hoş sohbet, kendi halinde, mütevazı vatansever bir Türk’tü. Hakiki bir “Aziz” idi. O kalp, vatanın bağrına basan düşmanın gururunu hazmedememiş ve alemdarın layık olduğu cezayı vermişti”.

Şevki Bey olaylar yatıştıktan sonra kendisini gizlice tebrike gider. Saatçi Aziz Efendi, “Aramızda kalsın... kendi milletimizden de kimse duymasın... Dayanamadım. Vazifemi yaptım. Benden ummazlar diye korku duymuyorum” ricasında bulunur. Celal Bayar, Şevki Bey’in mektubunu yayınladıktan sonra Müttefiklerarası Komisyonu’nun raporunun da Şevki Bey’i teyit eder nitelikte olduğunu hatırlatır. Ardından da “silahı bir Türk vatanseveri atmıştı... İzmirli Aziz Efendi, her Türk’ün imtisal etmesi gereken fedakarlık, kahramanlık ve vatanseverlik örneği vermiştir. Adı gibi ruhu da ‘aziz’ olsun” der. Aziz Bey’i kendisinin de tanıdığını hatırlatan Bayar, “dış görünüşünden beklenilmeyen bir insanın kalbinde meğer bir aslan yatıyormuş...” tespitinde bulunur⁴⁰.

“Hasan Tahsin’in ilk kurşunu attığı” anlatısına itiraz eden isimlerden biri olan Necdet Öklem, Sami Talu’nun kendisine “ilk kurşunu” İdadi talebesi olan Arap Rasim’in attığı yönünde bilgi verdiğini söyler. Ayrıca Hürrem Kubat’ın da bu olayı doğruladığını ilave eder. Sami Talu, Necdet Öklem’e şunları söylemiştir: “Ben o zaman İdadi talebesi idim. Bizi, şimdi Adliye binası olan okuldan alıp kışlaya götürdüler. Bizi kışlaya aldıktan sonra, kışlanın kapıları kapatıldı. Sınıfımızda ele avuca sığmaz, gözü pek bir arkadaşımız vardı. Ona Arap Rasim derdik. O bizimle birlikte kışlaya girmede, kapının önünde kaldı. Az sonra Yunanlılar geldiler. Kışla kapısı önünde kalan Rasim ateş etti ve derhal orada şehit edildi. Silah kışladan atıldığı için de Yunanlılar, mitralyözleriyle, bizim de içinde bulunduğumuz kışla binasına ateş açtılar...”⁴¹.

Son olarak Mehmet Culum “ilk kurşun” konusunda “kısa boylu ufak tefek” birini işaret eder. Mehmet Culum tarafından ailesinin gerçek bir yaşam hikayesinden yola çıkarak kaleme alınan “Azab Ağa” adlı eser yazarın ifadesiyle; “olaylar ve kişiler tarihteki özgün durumlarına sadık kalınarak”, büyük oranda aynen yansıtılmıştır. Roman 1909 yılında Selanik’ten İzmir’e göç etmek zorunda kalan bir Osmanlı ailesinin yaşam hikayesini konu edinmektedir. Haydar Rüştü’nün Anadolu matbaasında çalışan ve “Azaboğlu” mahlasıyla yazılar kaleme alan İttihatçı Hüsnü Bey, 15 Mayıs 1919 sabahı yaşananları hükümet konağının yan

40 Bayar, a.g.e., s. 48-51. Celal Bayar, 1975’de Tuncer Baykara’ya 15 Mayıs günü yaşananlarla ilgili her türlü bilgiyi alabilecek durumda olduğunu ancak kendisine Hasan Tahsin ile ilgili herhangi bir bilgi ulaşmadığını söylemiştir. Tuncer Baykara, Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005, İstanbul, s. 61.

41 Öklem, a.g.y.

kapısından Yunan askerlerinin karşından gelişini izlemektedir. Yunan askerleri tam Tramvay caddesine dönecek iken, tek bir el silah sesi duyulur, silah sesiyle birlikte iri yarı bayraktar elindeki bayrağıyla yüzü koyun yere düşer. Silah, Hüsnü Bey'in bulunduğu yerden atılmıştır. Yunan askerlerine ve bayraktara o kadar dikkatle bakıyordur ki yanında ne olup bittiğinin farkına varamaz. Silah sesini duyduğunda ani bir refleksle sol tarafına bakar, yanındaki kendisi gibi kısa boylu, ufak tefek adam da ona bakar, bir saniyeliğine göz göze gelirler. Hüsnü Bey adamı tanıyordur, ama o heyecanla çıkartamaz. Tek bir silah sesi bile ortalığın kısa sürede mahşer alanına dönmesine yol açtığı için Hüsnü Bey'de panikle kaçmaya başlar ve "kısa boylu ufak tefek adamın" akıbeti hakkında bir şey söylemez⁴².

Sonuç

İşgalin ardından "15 Mayıs 1919'da Konak'ta neler yaşandı?" suali başta Osmanlı bürokrasisi olmak üzere uluslararası kamuoyunun cevap aradığı bir soruya dönüşmüştür. Söz konusu soruya cevap olarak birçok resmi rapor ve yazışma yayınlanmıştır. Birinci elden kaynak niteliği taşıyan bu dokümanlarda özellikle çatışmanın başlangıcı, yani "ilk kurşun" meselesi, bütün anlatının merkezine oturmaktadır. Resmi raporlarda ve bir çok anlatıda her ne kadar "ilk kurşunu" atanın bir Rum olduğu ileri sürülse de bu konuda bir isimden söz edilmemiştir. Yalnız Maliye müfettişlerinden Muvaffak Bey de yerli Rumları işaret ekmekle kalmaz, atılan bu iki el silahla Komiser Hüseyin Efendi'nin yerli Rumlar tarafından öldürüldüğünü de belirtir. Bu konuda isim veren bir diğer kişi de Ali Çetinkaya olmuş, polis müdüründen aldığı bilgiye dayanarak "ilk atışın" bir Rum tarafından Komiser Şükrü Efendi hedef alınarak yapıldığını ileri sürmüştür. Sıtkı Şükrü Pamirkan ise bu komiserin Giritli Sabri Bey olduğunu belirtir.

Öte yandan ilk atışın hapisshaneden bırakılan bir Müslümanın silahından çıktığı iddiası da dile getirilmiştir. Rahmi Apak'ın eserindeki "yağız delikanlı" akla gelen ilk örnektir. Bu konudaki en net anlatılardan birisi ise Müşfik Kinson'un tanıklığıdır. 10 yaşında iken Konak'ta yaşananlara abisiyle birlikte şahit olmuştur. Ancak Kinson'un tanıklığında ilk atışı yapan mahkumun kimliğiyle ilgili bir bilgi yoktur. Bunun yanında Ali Orhan İlkurşun da, İsmail Kalender'in kendisine gönderdiği mektuba dayanarak hapisshaneden bırakılan bir mahkumu işaret eder. Üç anlatıda da "ilk kurşunun" hedefi Yunan bayraktardır. Bu arada Yörük Ali Efe'nin yaveri Yüzbaşı Şükrü Oğuz ise bu mahkumun Giritli Kara Tahsin olduğunu ileri sürmektedir. Şükrü Oğuz'a göre silahla sancaktarı vuran ise Komiser muavini Hüseyin Efendi'dir. Her ikisi de olay yerinden yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür.

42 Mehmet Culum, *Azab Ağa Bir Ege Hikayesi*, Bulut Yay., İstanbul, 2004, s. 220-221.

“İlk kurşunu” atanın kimliğini açıklayan anlatılar da mevcuttur. Kadri Kemal Sevensil Hasan Tahsin’in Yunan müfrezesinin üstüne bomba attığını, kargaşanın bu şekilde başladığını ileri sürmektedir. Askeri Otel ve Kiraathanenin işletmecisi Ömer Lütfi Bey, Asaf Gökbel’e gönderdiği mektupta; bayrak taşıyan Efsun askeri vurulup yere düşürenin, daha önce kendi otelinde de çalıştığı için iyi tanıdığı Boşnak İbrahim olduğunu söyler. Ömer Lütfi Bey’in aktardığına göre, ikinci bir silah daha atılır ve bunu atan ise Hukuk-ı Beşer gazetesini çıkaran Hasan Tahsin Bey’dir. Benzer bir durum Sıtkı Şükrü Pamirkan’ın anlatısında da karşımıza çıkmaktadır. Bu sefer Hasan Tahsin, “ilk kurşunu” atan Üsteğmen Germencikli İbrahim Bey’den sonra “elinde bomba” ile Yunan askerlerinin karşına çıkmıştır. Dolayısıyla Sıtkı Şükrü Pamirkan’ın anlatısında ise “ilk kurşunu” Üsteğmen Germencikli İbrahim Bey atmıştır. Ahenk gazetesi başyazarı Şevki Bey, Celal Bayar’a yazdığı mektupta “ilk kurşunu” Saatçi Aziz Efendi’nin attığını iddia eder. Necdet Öklem ise Sami Talu kaynak göstererek “ilk kurşunu” İdadi talebesi olan Arap Rasim’in attığı yönünde bilgi verir.

Yunan işgaline yönelik tepki olarak; bir çok miting ve toplantı organize edilmesine, aynı zamanda bir çok yayın da neşredilmesine rağmen bunların hiçbirinde de “ilk kurşunu” atan kişi olarak herhangi bir isim gösterilmemiştir. Örneğin işgal döneminde İzmir’de sansür görevlisi olarak çalışan Mihail Rodas’ın hatıratının Anadolu gazetesinde yayınlanması üzerine Ahenk gazetesi “Vatanın Kahraman Öz Evlatlarına” başlığıyla İzmirliyi işgal ile ilgili şahit oldukları olayları yazmaya davet eder. 1926’da Ahenk gazetesinin çağrısına uyan yaklaşık 69 kişi işgal ilgili anılarını gazeteye göndermiş ve bu anılar yayınlanmıştır⁴³. Bunların hiçbirinde Hasan Tahsin veya başka bir isim “ilk kurşunu” atan kişi olarak yer almamıştır. Daha ötesi Milli Mücadele döneminin temel referans kaynağı konumundaki Atatürk’ün Nutuk’unda da “İzmir’de ilk kurşun” meselesine değinilmediği gibi liselerde okutulmak üzere hazırlanan bizzat Atatürk tarafından da kontrol edilen dönemin resmi yayını Tarih IV kitabında ise “Efsun taburu İzmir kışlasının yanına yaklaşırken, Yunanlılar tarafından atılan silahları bahane ederek kışlayı ateşe tuttular” ifadesi yer almaktadır⁴⁴.

Dolayısıyla İzmir’de Yunan askerlerine karşı “ilk kurşunun” nerede, kim veya kimler tarafından atıldığı konusunda farklı tanıklıklar mevcut olsa da “Hasan Tahsin’in ilk kurşunu atarak milli mücadeleyi başlattığı” yönündeki yaklaşım 1940’lardan itibaren tarihsel bir doğruya dönüşmüştür. 1940’lardan itibaren Hasan Tahsin’i “özneleştiren” anlatının inşasında ise tarihçilerden çok gazeteciler, edebiyatçılar, siyasiler ve bürokratlar rol oynamıştır.

43 Bakınız Mevlüt Çelebi, *Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015.

44 *Tarih IV Kemalist eğitiminin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, 2004, İstanbul, s. 29.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM. EK), 66/12.

II. Süreli Yayınlar

Anadolu'da Yenigün

Cumhuriyet

Çınaraltı

Ege Ekonomi

Islahat

İleri

Yön

III. Kitaplar

Ali Orhan İlkurşun'un Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası, Yayına Hazırlayan Engin Berber-Taner Bulut-Tülay Gül, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yay., İzmir, 2013,

ALPKAYA, Şükrü Oğuz, *Yörük Ali Efe*, Derleyen Atilla Oral, Demkar Yay., İstanbul, 2009.

APAK, Rahmi, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Güven Basımevi, İstanbul, 1942.

ATAK, Sadık, *İki Üniversitelinin Macerası*, Divan Matbaası, Ankara, 1970.

BAYAR, Celal, *Ben De Yazdım*, Cilt 6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

BAYKARA, Tuncer, *Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

- BÜYÜKARKIN, Bekir, *Bozkırdaki Sabah*, Hakan Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul,
- CONNERTON, Paul, *Modernite Nasıl Unutturur*, Sel Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- CULUM, Mehmet, *Azab Ağa Bir Ege Hikayesi*, Bulut Yay., İstanbul, 2004.
- ÇELEBİ, Mevlüt, *Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015.
- ÇETİNKAYA, Ali *Askerlik Hayatım 1914-1922*, Yayına Hazırlayanlar: Oktay Şimşek Zeki Dilek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- DİNAMO, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 1*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986
- EDİZ, İsmail, *Diploması ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015.
- GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadele'de Aydın*, Kolalı Matbaası, Aydın, 2005.
- GÖNENÇ, Volkan, *Küllerin Altındaki İzmir (1909-1930)*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012,
- İzmir Aydın Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar*, İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335.
- İzmir Fecayii, "1 İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar"*, b.y., t.y.
- KOZANOĞLU, Zeynel, *Anıt Adam Osman Nevres, "Hasan Tahsin"*, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İzmir.
- OKURER, Mehmet, *İzmir Kuruluşta Kurtuluşu*, Ticaret Matbacılık, İzmir, 1970.
- ONAY, Ahmet Talat, *Milli Mücadele Yazıları*, Hazırlayan Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, MEB Yayınları, 2. Baskı, 2004, İstanbul, s. 57.
- RODAS, Mihail, *I Ellada Stin Mikran Asia (1918-1922)*, Tipografeia: Kleisouni, 1950.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Yay., Ankara, 2007.
- Tarih IV Kemalist eğitiminin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2004.
- UMAR, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2. Baskı, İzmir, 2011.

IV. Makaleler

- İNAL, Buğra, “Bir İngiliz Subayının Gözünden İzmir’in İşgali ve Yaşananlar”, *Büyük Taarruzun 90. Yıldönümünde Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt II, Ankara, 2014.
- KARAYAMAN, Mehmet, “İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, Güz /2007.
- KOCAGÖZ, Samim, “Sömürgeciliğe Atılan İlk Bomba”, *Yön*, Sayı 74, 15 Mayıs 1963.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, “Hasan Tahsin”, *Çınaraltı*, Sayı 50, C. 2, 6 Eylül 1942.
- Sabitzade Emin Süreyya, “Tarihi Bir Şahadet Vali İzzet Beyefendi Hakkında”, *Islahat*, 27 Mayıs 1919.
- URAL Selçuk - OKUR, Mehmet, “Vali İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Erzurum, 2001.
- ÖKLEM, Necdet, “H. Tahsin Evinde Öldürülmüştür”, *Ege Ekonomi*, 24 Ocak 1973.